

I.

Nekoliko mojih prethodnika za ovom govornicom s tradicionalnim su zanosom govorili o istraživačkome novinarstvu i potrebi da se ono još više potakne, popularizira i nametne kao profesionalni imperativ, a ja sam primijetio da mi se tijekom zanimljivih izlaganja, opet tradicionalno, znoje čelo i dlanovi. Ne znam otkud ova fiziološka reakcija, koja je obično posljedica strepnje ili uzbuđenja, ali je sigurno da na slično intonirane molitve reagiram na isti način već punih četvrt stoljeća, koliko sam u ovome poslu. Tko zna, možda je osobna biologija jedini siguran glasnik intuicije – što ne bi bilo ohrabrujuće saznanje za nas koji se oslanjamo na mogućnosti razuma – a možda samo nismo dovoljno odvažni da prepoznamo šifrirane znakove pobune. Pa to činimo razmjerno kasno, kao ja sada.

Kada se na jednome mjestu okupe žurnalisti, pa još oni od finije zabrinute sorte, govor o istraživačkome novinarstvu obično je intoniran jezikom mitologije koji – suprotno predmetu diskusije – ne haje mnogo za realnost. Zapravo je vrlo neobično da se o istraživačkome novinarstvu, barem od strane njegovih vatrenih zagovaratelja, u znatno manjoj mjeri razmišlja kao o žanru, zanatskoj formi ili podvrsti, a više kao o svojevrsnom etičkom dosegu, profesionalnom uobličanju neupitnih moralnih kanona.

Novinskome komentaru, reportaži ili satiričkoj persiflaži nikada nećemo unaprijed pripisati intencije koje imaju veze s autorskom čašću, društvenom dobrobiti, žrtvovanjem za opću stvar ili sličnim važnim maglama. Žurnalizam je iznjedrio vrlo striktan žanr kroz koji će pronositi legendu o svojoj slavi. U tu formu – ili, bolje, u našu predodžbu te forme – kao da se slila herojska priroda novinarstva – ili, bo-

DEVET DIONICA PROTIV ISTRAŽIVAČKOGA NOVINARSTVA

VIKTOR IVANČIĆ

*Izlaganje na konferenciji
“Mediji, tranzicija, društvena odgovornost”
u organizaciji Foruma novinara jugoistočne
Europe, Sofija, prosinac 2008.*

lje, naša predodžba jedne djelatnosti koja bi imala biti u službi istine i pravde.

Novinarstvo, avaj, odavno nije utočište hrabrih, a sumnjičav sam prema tvrdnjama da je to ikada bilo. Broj istraživačkih podviga plasiranih kroz tzv. sredstva informiranja, međutim, eksponencijalno raste. Bojim se da već sama uzročno-posljedična veza između istine i pravde, u suvremenim medijskim okolnostima, nije tako linearna kao što volimo vjerovati. Istina – tj. ono što pod njom podrazumijevamo – sve je manje navjestitelj pravde, a sve više njezin (jedini) nositelj. Skup informacija koji nam je predočen u medijskom spektaklu ima, naime, presuđujući karakter. Žalim one kojima nije jasno da tu imamo posla s totalitarnom robom.

Dakako, radi se o drugačijoj naravi “istine” od one koju smo u jednodimenzionalnim vremenima uzimali u obzir. Baražne paljbe informacija, plotuni novih otkrića, vatrometi šarenih faktografija, znaju biti moćnije sredstvo manipuliranja od klasičnih obmana. Odavno se zna kako nije nužno falsificirati činjenice da bi se plasirao spektar poželjnih dezinformacija; naprotiv, prekomjernim granatiranjem proizvest će se ona vrsta istine koja ima najmanje dodirnih točki sa stvarnošću. A nešto poput namirivanja pravde, kakva god ona bila, ne pristiže nam kao posljedica: presuda je isporučena u samome “otkriću”, jer “otkriće” je, rekli smo, egzekutivno. U tome smislu ni istraživanje nema ambiciju traganja za dokaznim materijalom, nego za odgovarajućim sankcijama.

Ipak, istraživačko novinarstvo u predaji opstaje kao neka vrsta unutaržurnalističke religije, sa svojim prvosvećenicima, svetim spisima i prestravljenom pastvom, a usudio bih se reći da i učinak znade biti sličan onome kakvog iza sebe ostavljaju kurentnije vjerske družbe: iza pozlate i svečanih ljubavnih zakletvi, skrivaju se ranjeni i mrtvi, inkvizicije i mučilišta. Zato bih ovdje, kolegice i kolege, održao jednu blagu ateističku povijed, kada su mi već plaćeni put i spavanje.

U devedesetim godinama prošloga stoljeća, nakon što je socijalistička diktatura zgažena pod naletom nacionalne revolucije, u zemlji iz koje dolazim (Hrvatska) upravo je istraživačko novinarstvo izabrano kao omiljeno sredstvo za progon državnih neprijatelja, plemenskih izroda i, općenito, osoba nepoćudnih vladajućem režimu. Teške ideološke optužbe, u skladu s novim dobom, zamijenjene su vađenjem crijeva na bazi ekskluzivne faktografije, izmišljene ili stvarne. Trend su nametnuli tada najtiražniji tjednici (*Globus* i, danas pokojni, *ST*), a kao najizdašnji izvor

informiranja služila je tajna policija. Zdravstveni kartoni, privatni odnosi, suicidalni pokušaji, bračni brodolomi, obiteljske indiskrecije, ljubavne veze (s akcentom na osobe nepoželjne nacionalnosti)... sva je ta dokumentarna građa, prikupljena od strane vrijednih novinara istraživača, dodavana medijskim lomačama, a lomače su potpaljivane redovito, iz tjedna u tjedan. Nerijetko su angažirani i psihijatri da publici otkriju psihološke uzroke izdaje, s korijenima u nesretnome djetinjstvu, lošem odgoju i, dakako, roditeljima koji su bili nasilnici, alkoholičari i komunisti. Potpisani istraživači obično su nosili kodne nazive, čak s blagim prizvukom ironije – “Globusov investigativni tim” ili “ST-ov obavještajni stožer” (STOS) – pa sam još tada, prije više od petnaest godina, pisao o tome kako domaćim novinarstvom haraju maskirane bande. U svakom slučaju, žanr koji je u mitskoj predodžbi obuhvatio etički potencijal čitave profesije, obilježio je moralnu destrukciju hrvatskoga novinarstva. Izgradnja tih ruševina, ako ćemo pošteno, do danas nije nadmašena nikakvom drugom inicijativom.

No, nije mi namjera baviti se prošlošću, a niti generalizirati na osnovu relativno radikalne prakse. Želim samo reći da su nam puna usta istraživačkoga novinarstva, dame i gospodo, što je donekle razumljivo, jer, na kraju krajeva, moramo nekako opravdati ovakva druženja, dužni smo sažvakati zadanu temu. Samo što bih s ovim godinama, i s ovim iskustvom, radije preporučio švedski stol u predvorju.

A sada vas vodim na sporedni kolosijek, s kojega ćemo se, ako strojovođa ne zaspe, opet vratiti na glavnu prugu. Napominjem da je putnicima spavanje dopušteno, naročito u zadnjim vagonima.

17

2.

Prije otprilike dva tjedna u jednome hrvatskom gradu (Slavonski Brod) gradski su vijećnici prozvali gradonačelnika (Mirko Duspara) jer je s određenom *public relation* agencijom (“Moiria”) sklopio ugovor težak 58.000 kuna (protuvrijednost 8.000 eura), a ova mu je za taj novac “jamčila proboj u medije”. Gradonačelnik, s blaženim izrazom lica, odmah je priznao da je za sumu od 58.000 kuna (protuvrijednost 8.000 eura), uzetom iz gradskog proračuna, uspio osigurati prilog i intervju u večernjoj informativnoj emisiji Hrvatske televizije, te još dva opširna članka u tjednicima

Globus i *Nacional*. “Bio je to dobro uloženi novac”, kazao je, napominjući da će s rečenom PR-agencijom surađivati i ubuduće. Operacija je birokratski zavedena kao “kupnja medijskoga prostora za gradske probleme”, naime – gradonačelnik nije vodio osobnu političku kampanju, nego je “senzibilizirao javnost”, i to “uz pomoć relevantne dokumentacije”, za sudski spor što ga njegov grad vodi protiv jedne kompanije, a čiji bi ishod mogao ozbiljno ugroziti gradski proračun.

Prva pomisao: ako su za 58.000 kuna (protuvrijednost 8.000 eura) kupljeni prilozi u trima medijima nacionalnog ranga, ako je PR-agencija zadržala svoju uobičajenu proviziju (40 posto? 50 posto?) – ispostavlja se da su novinari i njihovi urednici prilično jeftini pružatelji usluga. Druga pomisao: bit će da ozbiljnija zarada leži u broju primljenih narudžbi. Možemo zamisliti i ambijent u kakvome se sklapa posao: kavica sa šlagom ili lagani ručak u *Daily Freshu*, akteri ćaskaju ispod glasa, urednik i agent, *Dejli Njuz* i *Dejli Gnjus*, a može i obratno... Ako će ti to raditi onaj isti momak, molim te da ne zajebe kao zadnji put, neka se malo udubi u problem... Ništa ne brini, već smo mu oko toga oprali uši... Evo dokumentacije, a evo i kuvertice... Ha, pa nije bogzna što... Ako će biti stranica više onda je to dodatnih dvjesto eura... Pa bolje tako, jer ovo stvarno nije bogzna što... Ali to ti je sjajna priča, znaš da čitaoci gutaju takve stvari. Pa radi se o korupciji, zaboga!

18

Vlasnica spomenute PR-agencije tvrdila je da nikome od novinara i urednika nije dala pare, nego je samo “lobirala”, kao što to čini i u svim drugim prilikama, ne kupuje nego “lobira”, ne potplaćuje nego zagovara, a nama – koji se iz različitih razloga bakćemo s medijima, i na ovakvim skupovima umišljamo brušenje načela – ostaje da opipavamo suštinsku razliku između “lobiranja” i podmićivanja. Granična linija uglavnom je nevidljiva: nevidljiva kao trag novca, reklo bi se.

U Hrvatskoj televiziji najavili su internu istragu, pošto se radi o javnome servisu kojega financiraju porezni obveznici, ali privatni mediji nisu pokazali ni najmanje zanimanje za etičke dubioze otvorene ovim slučajem. Iz *Nacionala*, koji je u prikrivenom vlasništvu mafije, pa postoje neformalni tarifni modeli pomoću kojih možete naručiti članak kakav želite, očekivano se nisu oglasili. Glavni urednik *Globusa* – perjanice najmoćnije medijske kompanije u zemlji – nonšalantno je pak kazao da su “preko PR-agencije doznali za priču koja im se učinila zanimljivom”, pa su “poslali novinare da to istraže”.

Poslali su, dakle, novinare istraživače! No ono što zbilja mami uzdah je da rečena PR-agencija (“Moirā”) ne vodi u svojim poslovnim knjigama pet, deset ili dvadeset takvih slučajeva, nego od kupovanja (“lobiranja”) novinarskih priloga živi već lijepi niz godina, i dosad je razvila golemi posao, zaposlivši malu armiju ljudi. K tome, radi se samo o jednoj PR-agenciji, čak niti najvećoj među mnogima koje se bave istim biznisom. S obzirom da je zemlja u kojoj živim (Hrvatska) razmjerno mala, može se reći da je tržište više nego solidno pokriveno.

Za očekivati je da će u sljedećoj fazi profesionalci iz PR-agencija izravno preuzimati uredničke poslove, kako bi se preskočila jedna karika u lancu i smanjili nepotrebni troškovi, jer se novinarstvo u tranziciji ustrojilo kao unosna uslužna djelatnost – ne prema publici, nego prema onima koji publiku žele zasuti svojim istinama. Usluge se pružaju pojedincima, ustanovama, interesnim grupama, ekonomskim subjektima, prevarenim muževima... i, naravno, vlasti. Radimo na malo i veliko. U ponudi imamo sve – od sado-mazo seansi i seksa s domaćim životinjama do istraživačkih reportaža. Diskontne cijene uoči božićnih i novogodišnjih blagdana. Poseban popust za teme koje se bave mitom i korupcijom!

A sada se ponovo uključujemo na glavni kolosijek. Pejzaž je vrlo sličan, boje su decembarski tmurne, ali ćemo vidjeti više uniformiranih lica. Vozimo rutom koju je markirala pravna država.

19

3.

Većina nas ovdje prisutnih dolazi iz zemalja gdje se u “olovnim godinama” njegovala specifična terminologija, teže razumljiva ostatku kugle. Nekada se tako govorilo da je određene ljude s vremena na vrijeme “pojeo mrak”. Određenih ljudi znalo je biti poprilično, a i sudnji trenuci nailazili su učestalo. Izraz “pojeo ih mrak” pokrivao je one slavne podvige kada je policijska država uklanjala svoje političke i druge protivnike uz pedantno kreirani javni muk.

Danas ljudi bivaju osumnjičeni, optuženi ili hapšeni uz zajamčena svjetla reflektora. Enormna količina luksa uperena je u njihove oborene poglede, pa je stara istražiteljska lampa još samo otužni klišej, neupotrebljiv čak i nostalgičarima. Jedva da će danas ikoga “pojesti mrak” – mada i takvih slučajeva ima – ali je sve više onih koje će “pojesti svjetlost”. Za razliku od

diktatura, demokracije koje su ih naslijedile emitiraju stanje slično nekadašnjem mraku uz pomoć silovite iluminacije. Najznačajniji segment samoga čina državne i političke represije upravo je njegova spektakularnost. U kontekstu “prava na istinu” – fraze što je nekritički rabimo punim plućima u svakoj mogućoj prilici – radi se o zasljepljivanju: dakle o skrivanju.

Vješto baratanje “transparentnošću” najčešće služi tome da se sakrije pozadinske namjere. Pravna država u tranziciji – shvatimo li je i kao slabo uravnoteženu ideološku mašinu – realizira svoju moć kroz sektor javnog informiranja. Ali ne tako da se reprezentira i koristi klasična propagandna sredstva, nego da tim načinom iscrpi skoro cjelokupno svoje djelovanje, pa je vrlo poučno promatrati kako mediji, naoružani uzvišenom parolom o “pravu javnosti da zna”, postaju dio represivnog aparata.

Znalo je biti nekog dirljivog dostojanstva u tome da novinari obave posao *umjesto* policije, pa je onda prisile da djeluje čak i kada to nije (bila) voljna. Odvratno je, međutim, kada novinari djeluju *zajedno* s policijom, čak i kada se ova hvasta – a to uvijek čini – da pred sobom ima uzvišeni cilj. Iznosim, doduše, svoj osobni osjećaj, za koji ne očekujem da ga nužno dijelite.

20

Ipak, upozoravam da u tranzicijskim zemljama – karakterističnim po tome što će svaki sustav i svaka institucija već u projektnoj fazi biti zamišljeni kao betonski neboderi na temeljima od kartona – imamo posla s medijskom proizvodnjom pravne države, što znači da se pravna država, presudni regulator života u zajednici, konzumira uglavnom kao oblik masovno-medijske zabave. Kada na djelo stupaju specijalne policijske jedinice, novine i televizija zaduženi su za specijalne efekte. Državni tužilac obično se ukazuje kao ceremonijal majstor i koordinator grupnoga silovanja publike koju patetično nazivamo javnim mnijenjem.

(*Fusnota*: Kadrove za to mediji uzgajaju desetljećima, šaljući ih u nazgled nevina vatrena krštenja, da svladavaju bazičnu obuku. Sjetimo se samo nadobudnih mladih novinara koji s prometnim policajcima, komunalnim ili sanitarnim inspektorima odlaze u noćne i dnevne akcije, pa skupa s njima presreću unezvijerene prekršitelje – podnapite vozače ili vlasnike lokala bez uporabne dozvole i propisno uređenog sanitarnog čvora. Jeste li ikada bljuvali na takve reportaže? Ja jesam, skoro na svaku. Presretanje je oduvijek bilo omiljena novinarska tehnika. Uhvaćen u nezgodnim okolnostima, bijesni bi građanin policajca, komunalnog ili sanitarnog inspektora možda poslao u materinu, ali neće, naravno, jer tu je no-

vinar, tu je kamera, ispast će drugačiji nego što zamišlja svoj javni lik, nasilje nad njegovom privatnošću već je počinjeno i pokušava kontrolirati štetu. Policajci, komunalni i sanitarni inspektori to odlično znaju – novinari im služe kao pomoćno osobno naoružanje. A i novinarima, da bi nezakonito uskočili u tuđu intimu, dobro dođe alibi u vidu organa pravne države. Simbioza je savršena. Fusnota završena.)

Stoga ne mislim da bi bilo posve cinično s naše strane čitateljima preporučiti mjere opreza kod suočavanja s produktima istraživačkoga novinarstva. Ako su novine nešto “rasvijetlile”, prvo valja pitati *kada* su to učinile, pa će se možda dokučiti za čiji su to interes zaista radile. Sasvim rijetko, pokazat će se da je to u interesu tzv. javnosti. Sasvim često, pokazuje se da urednici imaju pune ladice već obrađenih otkrića, a aktiviraju ih tek nakon odgovarajućih telefonskih poziva. Zatim treba pitati *što* su to i *kako* novine “rasvijetlile”. Uglavnom se radi o nečemu što se na novom korporativno-demokratskom jeziku naziva *spinom*: “rasvijetljeno” je ono manje bitno, da bi nešto istinski važno ostalo u što dubljoj sjeni. K tome, “rasvijetljeno” je takvim intenzitetom da izaziva opće žmirkanje. Još jednom, riječ je o zasljepljivanju: dakle o skrivanju.

S obzirom da vidim tugaljive poglede i klonule glave, možda je vrijeme da vas trgnem jednom psovkom. Prema mojem osobnom iskustvu – a ono nije skromno – devetero od deset istraživačkih novinara bave se najobičnijim dilanjem policijskih dokumenata ili “materijala” koji će nekoga efikasno denuncirati. Pritom čak nemam u vidu istraživanja o bračnim nevjeraama bogatih i slavniha, tajne izvještaje o silikonskim grudima u kraljevskoj obitelji, otkrića o pedofilskim sklonostima poznatih nogometaša, niti išta iz žute zone tabloida, jer ovdje se bavimo dometima serioznog dijela struke. Pa ipak – devetero od deset istraživačkih novinara u svojim će serioznim glasilima objaviti članke kojima će najbolje pristajati naslov: “Pozor, ovo je tendenciozni fabrikat koji treba čitati s krajnjom rezervom, a bolje ga je preskočiti”. Zašto bismo prema onome jednom preostalom slavili kvalitativne odlike žanra?

21

4.

Prije dva mjeseca, naoružani pripadnici specijalnih i regularnih policijskih snaga, njih nekoliko stotina, u isto su vrijeme upali u zgrade par fa-

kulteta Sveučilišta u Zagrebu. Operaciju, kodnog naziva “Index”, organizirao je antikorupcijski odjel državnog tužilaštva, nakon prikupljenih indicija da se na fakultetima kupuju (prodaju) upisi i prolazne ocjene na ispitima. Bila je to dosad najspektakularnija skupna policijska akcija u mojoj zemlji (Hrvatska), izvedena na način koji je sugerirao izvanredno stanje: marice i borbena vozila blokirali su pristupe obrazovnim ustanovama, mjesta zločina obilježena su žutim trakama, pred ulazima su stržarili specijalci sa šljemovima i otkočenim dugim cijevima, sirene su zavijale, profesori su hapšeni usred predavanja, s liscama na rukama odvođeni su pred gomilama zgranutih studenata... U prvome naletu privedeno je više od stotinu ljudi, a zatim je krenula racija po kućnim adresama.

22

Nikad dotad, međutim, mediji nisu na tako organiziran način bili uvučeni u čin represije. Obaviješteni i naručeni od policije, kamermani i fotoreporteri nišani su iz svakog ugla. Svaki od privedenih bio je snimljen i opisan u sutrašnjim novinama kao vrhunaravni monstrum. Posebnu ulogu odigrala je najmoćnija novinska kompanija (*EuropaPress holding*): dan nakon hapšenja *Jutarnji list* objavio je specijalni prilog na dvanaest stranica, sa stenogramima tajno snimljenih razgovora, faksimilima zaplijenjenih dokumenata, detaljima iz istrage, profilima osumnjičenih i svim dokaznim materijalima koje su prikupili tužilaštvo i policija, pa je akcija “Index” u novinarskim krugovima primjereno krštena kao “akcija *Jutarnjeg lista*”.

U sitnim satima, policajci su vodili novinare i fotoreportere *Jutarnjeg* pred stanove “korumpirane profesorske bagre” kojima su novine unaprijed ispisale optužnice. Jedna gospođa, inače ministarska savjetnica, osumnjičena da je “posredovala” kod profesora kako bi student dobio dvojku, otvorila je policiji vrata prije šest sati ujutro, u kućnom ogrtaču, raščupana, s podočnjacima veličine šljiva. Sutradan je njezina fotografija u takvome izdanju osvanula na naslovnoj stranici najprominentnijeg dnevnika: siguran sam da će se kolegice u ovoj sali složiti kako se radi o jednome od strašnijih oblika nasilja nad ženom. Gospođa, inače, uopće nije privedena – policija je kucala na vrata zbog potrebe snimanja. Nakon medijske kaznene ekspedicije, nakon destruiranja privatnosti širokoga opsega, nakon javnih diskreditiranja koja će većini “korumpiranih” promijeniti živote, organi pravne države mogli su posao smatrati zaključenim.

U formalnopravnom smislu akcija “Index” doživjela je potpuni fiasco. Do danas – dva mjeseca nakon gromovitog hapšenja i tihog puštanja kućama – podignute su optužnice tek protiv dvojice (dvojice!) profesora s Fakulteta prometnih znanosti, te četvorice studenata koji su kupili prolazne ocjene na ispitima za po nekoliko stotina eura. Ali to i nije bio cilj: cilj je bio da se agresivnom paradom europskoj birokraciji pokaže kako je hrvatska vlast – inače korumpirana do grla – pokrenula “odlučnu bitku protiv korupcije”, jer je to uvjet da zemlja bude primljena u Europsku Uniju.

Sveučilišni nastavnici, sa svojim apstraktnim autoritetima i minimalnom količinom društvene moći, izabrani su kao idealne žrtve. Naravno stvar da su od pokaznih vježbi “borbe protiv korupcije” unaprijed izuzeti članovi političke i ekonomske elite. Vrhovni stožer operacije “Index” činili su predsjednik Vlade, državni tužilac i vlasnik najveće medijske kompanije. U operativnom štabu sjedili su resorni ministri, šefovi policije i novinski urednici.

Mediji, naravno, imaju i svoje autohtone razloge, koji spadaju u sferu moralne patologije, jer oni su tu da kreiraju poželjnu sliku “društva” a ne da čine njegov sastavni dio. Čak i ako zaboravimo onog gradonačelnika koji je za 58.000 kuna (protuvrijednost 8.000 eura) uspio kupiti pregršt novinarskih priloga – a takvih kao on na tržištu je očigledno bezbroj – ima nečeg zbiljski perverzno u užitku s kojim su se novine obrušile na korumpirane profesore. Desetke i desetke nemilosrdnih žaoka otrpjeli su oni koji su za stotinu, dvjesto ili petsto eura studentima poklanjali dvojke, a u isto vrijeme, recimo, nema ni jednoga medija u mojoj zemlji (Hrvatska) koji ne njeguje ono što nazivamo prikrivenim oglašavanjem. Ta rabota podrazumijeva istu vrstu nemoralne trgovine, koja je – međutim – stekla status prešutne legitimnosti: platit ću ti da o meni pišeš bolje nego što zavrjeđujem. Iznosi su, jasno, mnogo veći od stotinu, dvjesto ili petsto eura. Ni jedan veliki oglašivač već godinama nije izvrnut ni najmanjim kritikama; štoviše, postoje popisi kompanija, tajkuna i menadžera o čijim sumnjivim biografijama ili mutnim poslovima korporativna glasila ne smiju pisati: oni dobivaju bjanko petice na ispitima.

Publika je, kao i u mnogo prilika do tada, izložena aktu djelatnog cinizma. Poticanjem javnog zgražanja zbog korupcije na Sveučilištu, učvršćuje se faktički isti – ali neusporedivo profitabilniji – koruptivni model na kojem funkcionira čitav suvremeni medijski sustav.

Zbog toga mi se, kolegice i kolege, odgovor na pitanje da li mediji, u uvjetima “slobode medija”, gube svoju represivnu funkciju, čini sasvim očiglednim. A i pomalo opscenim, moram reći, jer to djelovanje proizlazi upravo iz zagwarantirane “slobode”. Država naprosto temeljitije počinje računati s demokratskom štampom od trenutka kada se, umjesto direktivama, počinje služiti manipulacijama, uz napomenu da to nema izravne veze s intenzitetom i obimom terora. Naposljetku, “pse čuvarke demokracije” legitimno je promatrati kao “pse čuvarke režima” ako se režim proglasio neupitno demokratskim, a suviše je pasjih sinova koji su to voljni potvrditi. Uz još nešto zlobe moglo bi se primijetiti da je razliku između despotske i demokratske političke vlasti moguće uočiti i po tome koristi li medije kao zatočenike ili kao saučesnike. Propisana mjera poslušnosti u oba se slučaja podrazumijeva, ali demokracija nudi mogućnost odriješene ruku: umjesto kastracije traži se kreacija.

24

U svakom slučaju, svjedočimo nepriznatom pobijanju tradicije. Prema tradiciji, temeljna ideja slobode štampe snažila se kritikom i distancom prema vlasti. Kada je ta sloboda nominalno dosegnuta, služenje je prilježnije nego ikad. Lukavstvo je u tome što će upravo “sloboda medija” postati dodatnim sredstvom represije: “pravo javnosti da zna” koristi se kao još jedna mogućnost izricanja kaznenih mjera.

U tranzicijskim društvima, koja panično napuštaju jednu da bi uhvatila drugu struju ideološke isključivosti, sve to biva popraćeno ugođajem opće neurastenije. Oficijelnim novinama, radiju i televiziji, tu se još uvijek poklanja neumjerena (ili je bolje reći zastrašujuća?) “društvena važnost”, jer su nezaobilazni u projektima nadomještanja onog čega nema. Spektakularno-zabavljački karakter funkcioniranja pravne države tako će poslužiti da sakrije činjenicu kako pravna država ne funkcionira. Što je manje efikasna, ona se snažnije oslanja na mas-medijske inscenacije svoga djelovanja. U tranziciji, mediji ne samo što uljepšavaju sliku vladajućeg sustava, nego ga mjestimično potpuno zamjenjuju.

Ne znam jeste li uočili detalj, meni vrlo ilustrativan, da demantije prozvanih u novinama sve češće potpisuju njihovi odvjetnici, a ne oni sami. Osim što je nakaradna sama po sebi, ta pojava sugerira da mediji preuzimaju ulogu svojevrsnih društvenih sudnica – tim više što i advokati novinski pravorijek počinju doživljavati važnijim od sudskog – a čitatelju će se

dodijeliti iluzija sudionništva u poroti. Budući da ga nitko ništa ne pita, on i jest idealan porotnik. Svi su upregnuti u fikciju izgradnje pravednoga društva. Opsjena je utoliko veća što je potkrijepljena s više činjenica dobivenih terenskim istraživanjima.

Želim vas zapravo nagovoriti, dame i gospodo, da prestanemo razmišljati na način kao da je novinarstvo općenito – a istraživačko novinarstvo pogotovo – obavezno na strani pravde. Sigurno je da ćemo već oko naravi onoga što smatramo pravdom imati ozbiljnih sporenja. Današnje novinarstvo uglavnom je na strani moćnih i bogatih. Ono je na strani medijskih korporacija, oglasnih industrija i njihovih političkih patrona. Bogatstvo i moć obično se kumuliraju nauštrb pravednosti.

U odnosu na “obične smrtnike”, na živo tijelo publike kojoj se licemjerno udvara, oficijelno novinarstvo je s druge strane barikade, do kraja lojalno vladajućoj klasi. Druga je stvar što se s te strane barikade nastoji skrojiti ideološki poželjan model pravde koji će biti nametnut kao univerzalan i obvezujući. Distribucija se obavlja ciljanim bombardiranjem odgovarajućim tipom “istina”. To je, uostalom, razlog što današnji uređivački timovi, u svojim stvaralačkim seansama, ponajmanje kreiraju vlastite novine: njihov je cilj kreirati čitatelje. Čitatelje koji će također biti na strani bogatih i moćnih.

25

Zato je dobro lišiti se patetike i priručnih legendi kada govorimo o aspiracijama naše profesije. Prosječnome istraživačkom novinaru – uz duboki naklon časnim izuzecima – stalo je do pravde koliko i mediju do propasti njegova vlasnika. Uz odgovore na pet ključnih pitanja koje mora sadržavati svaka profesionalno suvisla novinska informacija – tko? što? kada? kako? zašto? – prisiljeni smo, radi mentalnoga zdravlja, a i straha od gole dezinformiranosti, obraćati pažnju na ono šesto: *kome?* Kome je zaista u interesu da određeno “otkriće” ugleda svjetlo dana?

U pokušaju da spasimo etičke predispozicije žanra, možda bi bilo primjereno povući razliku između istraživačkoga i istražnog novinarstva, koja bi slijedila razliku između istraživača i istražitelja: prvi je rukovođen znatiželjom, a drugi željama naručitelja. (No, to neću činiti – ne pada mi na pamet baviti se teorijom, a pogotovo teorijskim izlikama za usputna zapazanja o “stanju na terenu”.)

Tek, ako u kapitalizmu – koji je posvojio liberalnu demokraciju, koja je posvojila slobodu štampe – ičega ima u izobilju, onda su to naručitelji. U tranziciji, njima se pridružuje i vesela vojska miksanih baraba. Po-

put onoga našeg gradonačelnika. Ili uglednog poduzetnika koji je istovremeno švercer kokainom. Ili parlamentarnog zastupnika koji je istovremeno ratni zločinac. Ili borca za ljudska prava koji je istovremeno okorjeli rasist. Ili novinskog magnata koji je istovremeno trgovac oružjem. Ili trgovca oružjem koji je istovremeno vlasnik hotelskoga lanca. Ili predsjednika Vlade koji je istovremeno čitava Vlada. Ili Alfe koja je istovremeno Omega. Ili mafijaškog bossa koji je istovremeno šef policije... Što bi to ustvari bilo? Policijska mafija?

Znam da se vožnja odužila, ali u vagon-restoranu služimo topli obrok. Na meniju je primjer bez komentara.

6.

26

Početak listopada ove godine umirovljeni general Hrvatske vojske (Vladimir Zagorac), optužen za utaju golemih suma novca dok je u ratno doba – po ovlaštenju hrvatskoga državnog vrha – ilegalno kupovao oružje i prebacivao ga u zemlju, deportiran je iz Austrije u Hrvatsku, kako bi u zatvoru čekao početak suđenja. Špekuliralo se da mnogi priželjkuju njegovu smrt – od prevarenih kriminalnih partnera, pa do političara koji su i danas na vlasti, a bili su uključeni u šverc oružjem. Uz likovanje državnog tužilaštva, mediji su priredili doček prepun sladostrašća.

Renomirani dnevni list i renomirani politički tjednik, čije smo nazive ovdje već spominjali, poslali su svoje najbolje novinare istraživače da otkriju kakav će biti tretman optuženika u zatvoru i kakve ga sve (zaslužene) tegobe tamo čekaju. “Zatvorenici starosjedioci najviše vole ptičice poput Zagorca”, ustvrdila je, nakon pomnog istraživanja, novinarka renomiranog dnevnika. “Kreće lagana psihička tortura, čišćenje zajedničkog čučavca, otvaranje pošte, rezanje žilavog mesa plastičnim priborom, tuširanje jednom tjedno...” U obilnome prikazu, gdje su istaknute sve nijanse i prednosti kazamata u zagrebačkom predgrađu, ona je istražila i psihičko stanje u koje će optuženik, nesumnjivo, biti doveden: “Ma kako jaki bili, teško je zaspati dok vani bruje ulice, a noć se osipa zvijezdama. Misli naviru, podvlače se crte, život se stalno vrti pred očima kao kad kucne zadnji čas. Neki tada postaju nemirni, neki plaču, neki si režu žile...”

Renomirani politički tjednik najavio je preko čitave naslovne stranice “Zagorčev zatvorski vodič za preživljavanje”. I zbilja, vrsni novinar is-

traživač otišao je mnogo dalje od kolegice iz renomiranog dnevnika, proveo dane i dane na terenu, istražio silne mogućnosti ugroza koje umirovljenom generalu prijete u zatvoru, zatim prikupljenu građu prokuhao i sublimirao, te sačinio “vodič za preživljavanje”, u popularnoj formi, u dvadeset i pet točaka, štivo ispunjeno autorskom slašću, nekontroliranim užitkom i zdravim muškim seksualnim nabojem. Evo nekih fragmenata po točkama:

“4. Zatvorenici poručuju: tijekom tuširanja treba koristiti tekući sapun jer ako tvrdi sapun padne, izlaže se opasnosti od silovanja.

5. Čuvati se reketara koji svoje usluge čuvanja ili nabavke za-branjenih stvari naplaćuju silovanjima ili oralnim seksom.

(...)

II. Ako se nalazi u krugu osuđenih branitelja, treba paziti jer je kazao 'da ne poštuje hrvatsku državu'.

12. Ako se nalazi u krugu osuđenih Srba, treba paziti jer je naružavao hrvatsku vojsku.

13. Čuvati se pritvorenika koji imaju vezice na cipelama ili remen za hlače jer ih mogu iskoristiti za gušenje, isto vrijedi i kad vidi da posjeduju vrećice.

(...)

15. Drška od metle omiljena je sprava za silovanje cinkaroša iako Zagorčev odvjetnik Zvonimir Hodak tvrdi da general nije ‘druker’.”

27

Škripa kočnica, stop. Tu bismo točku iz “vodiča”, zbog važnosti i stilske ljepote, mogli ponoviti još jednom:

“15. Drška od metle omiljena je sprava za silovanje cinkaroša iako Zagorčev odvjetnik Zvonimir Hodak tvrdi da general nije ‘druker’.”

I? Hoće li uhapšenik, ako slijedi upute iz “vodiča”, uspjeti preživjeti u zatvoru? Neće! – uzvikuje istraživački novinar renomiranog političkog tjednika u točki dvadeset i pet. Nema mu spasa u svakom slučaju! – tvrdi kategorično. Time je, doduše, obesmislio i “vodič za preživljavanje” i sav svoj dotadašnji napor, ali je barem dao oduška autorskoj sreći:

“25. Ako postoji strah od ubojstva u zatvoru ništa mu neće pomoći ako je tako odlučeno. Neće mu pomoći ni otvoreno oko, niti dobri kontakti sa zatvorenicama, kuharima ili pak čuvarima.”

Točku dvadeset i šest dopisujem vlastoručno:

26. Ukoliko imate jak želudac, susret s prodornijim komadima istraživačkoga novinarstva znade biti uzbudljiva avantura. Kao kad se pod tušem sagnete po sapun, a novine vas zgrabe s leđa.

A sada ponovo skrećemo na sporedni kolosijek, mada to nećemo ni primijetiti, pošto je vidljivost ravna nuli. Najbolje je koncentrirati se na samo prometalo, na vlak kao takav. Prozori su kvadratne crne plohe. Vrijeme je ratno. Zamračenje.

7.

28

Petnaest godina radio sam kao novinar i urednik u tjedniku koji je, između ostaloga, njegovao istraživačko novinarstvo. Jednu vrstu tema istraživali smo mnogo češće nego ostali listovi u mojoj zemlji (Hrvatska), a dobar niz godina to smo činili jedini. Radilo se o ratnim zločinima koje su počinili “naši momci”, vojnici što su nosili uniforme “naše vojske” i borili se za “našu zemlju”, u ratu koji se nazivao obrambenim, oslobodilačkim, herojskim, veličanstvenim... ukratko, “domovinskim”.

Profesionalno gledano, od toga nije bilo lakšega posla, pošto se istraživački segment najčešće pokazivao banalno jednostavnim. U velikome broju slučajeva “istraživanje” se praktički svodilo na odluku da se o tome piše. Činjenice ne samo što su bile na dohvat ruku, nego ih je većina žitelja moje zemlje sasvim dobro poznavala. Ali njihova pojava u novinama izazivala je opću konsternaciju. Istina nije bila “otkrivana”, kako to žurnalisti vole mistifikatorski naglasiti, mada zapravo jest, ako “otkrivanje” ne shvatimo kao upoznavanje s nepoznatim, nego kao doslovni sažetak otrcane fraze: istina je bila vađena ispod tepiha. A budući da je mnoštvo odlično znalo što se ispod tepiha krije, onaj tko je “otkrivao” nije bio nikakav istraživač, nego nezvani fizički radnik. Izvitoperen i omrznut, razumije se.

Zbog takvih tema snosili smo – i kao pojedinci i kao kolektiv – valjda sve sankcije koje su u tajnim sudištima za to bile predviđene. Dalo bi se

dokazati da je i gašenje lista, nakon desetljeća i pol postojanja, nastupilo kao posljedica takve vrste krimena. Ipak, jedna je priča – po svojoj formi istraživačka reportaža – prouzročila mnogo više nevolja nego ostale, izazvala silovitu osvetničku lavinu i fizički ugrozila gotovo sve članove redakcije. Neobično je što se ona na izravan način i nije bavila ratnim zločinima, štoviše – u njoj nije zabilježena ni jedna kap krvi.

Bila je sparna večer u kolovozu 1995. kada je mlada kolegica, s tek završenim fakultetom, trepereći od nesigurnosti, spustila na moj stol tekst ispisan pisaćom mašinom. Rukopis je bio prepun početničkih grešaka, pomalo rogobatne konstrukcije, mjestimično zasićen klišejima, ali u isto vrijeme izrazito snažan, s upečatljivim slikama, oštroumnim zapažanjima, finim nijansiranjima, “obrok s mnogo mesa”, kako smo voljeli kazati u žargonu. Potrošili smo nekoliko sati, pišući u četiri ruke, da tekst zaokružimo kako najbolje umijemo, kolegica je blistala od ponosa, ja sam je hrabriro, a zatim smo svi u redakciji to čitali, zadovoljno se smješkajući, pušeći više nego obično. Kroz otvorene prozore ulazio je vreli ljetni zrak i pjesma pijanih osloboditelja.

Nakon objavljivanja, uslijedile su nekontrolirane salve prijatnji i napada. Najčešće telefonskih (telefoni zapravo nisu prestajali zvoniti), ali su bijesni građani – uglavnom u skupinama od barem trojice – dolazili i do vrata redakcije želeći obračunati s novinarima. Zatražili smo zaštitu i sljedećih tjedana radili pod strogom policijskom paskom, premda bi nas i većina zaštitara s izbrijanim potiljcima najradije bila provukla kroz šake. Do posla, i nazad kući, prebacivali smo se automobilima, jer je bilo dovoljno desetak minuta na otvorenom prostoru da neki od raspomamljenih pučana počnu psovati i nasrtati. Nedugo zatim, darovita mlada kolegica zauvijek je napustila novinarstvo: ni danas ne znam jesam li joj – naivno je poslavlši na pakleni zadatak – nanio štetu ili učinio uslugu.

Tema reportaže, kao što ste mogli naslutiti, bio je vlak. Vlak kao takav, s putnicima kao takvim. Sa željezničkog kolodvora grada u kojem živim (Split) tog augusta 1995. svakoga je jutro polazila glomazna kompozicija prema stotinjak kilometara udaljenom gradiću (Knin), središtu do jučer okupiranog teritorija, odakle je stanovništvo drugačije (srpske) nacionalnosti masovno izbjeglo. Građani bi ujutro hrupili u vlak s praznim torbama, a vraćali se uvečer, s punim. Imali su desetak sati da pljačkaju sve što im se nađe u vidokrugu: temeljito su praznili samoposluge, prodavaonice, stanove, kuće, poljoprivredna imanja, apoteke, zanatske radnje, čak

i tvornice. Torbe i crne najlonske vreće krcali su kućanskim aparatima, izvezenom posteljinom, čipkanim zavjesama, servisima za jelo, kristalnim vazama, kaputima i jaknama, na leđa su prtili zidne satove i umjetničke slike, dok su pripadnici vojne policije osiguravali mirno ubiranje ratnoga plijena. Vlak je saobraćao svakoga dana, tjednima, iako je tek manji dio žitelja moga grada odlazio u kolektivnu krađu tim prometnim sredstvom: većina je putovala automobilima, jer su u gepeke i prikolice mogli stati frižideri, veš-mašine, bojleri, komadi namještaja, alati, manji poljoprivredni strojevi... ceste su danima bile zakrčene.

Stvar je nalikovala spontano režiranom sletu: moralni debakl u masovnoj izvedbi. Epski prizor civilizacijske (ili evolucijske?) regresije. Istraživačko novinarstvo na licu mjesta, na rubu antropološke provalije.

Primijetili ste, kolegice i kolege, da je uloga državnih čuvara reda bila sasvim suprotna nego u slučajevima kada su zajedno s novinarima presretali i kažnjavali pijane vozače ili hapsili profesore osumnjičene za korupciju – policija je, kako se to veli jezikom birokratske pedanterije, osiguravala neometano činjenje kaznenih djela. Ne odajući svoj identitet, mlada je reporterka provela dan s putnicima u vlaku, bilježeći ono što je vidjela i čula. Ne može se reći da je otkrila išta nepoznato, jer je u “akciji” sudjelovao znatan postotak stanovništva, a oni koji nisu teško da su mogli prećuti javnu tajnu o organiziranom “odlasku po plijen”. Ipak, fascinantno je kako se građani nisu stidjeli jedni drugih dok su pljačkali, ali ih je spopao eruptivni bijes kada su sami sebe vidjeli u novinama. Čovjek bi gotovo povjerovao da se s novinarstvom još nešto može postići.

Nemojte pomisliti, dame i gospodo, da je urbano središte u kojem živim (Split) nekakvo stjecište autohtonih barbara. Odnosno, možda i jest, ali pomislite i na to da mnoga druga urbana središta naprosto nisu opisana u tako razodjevenome stanju. Zbog čega nisu? Pa o tome je sve vrijeme zapravo i riječ, zar ne? O mučnini koju izaziva efekt ogledala.

Današnje polje novinarstva gubi zrcalna svojstva, nanose se gusti slojevi agresivnih boja, recentni istraživački žurnalizam zasipa nas s toliko pikantnih istina da uspijeva kamuflirati one od kojih će nas podilaziti nela-goda. Mjere skrbi prema čitatelju imaju odlike kolaboracije, iza kojih se podrazumijevaju jasni pozivi na lojalnost. Ponovit ću treći put, radi se o zasljepljivanju: dakle o skrivanju.

Osim toga, urbano središte u kojem živim (Split) i u ratnim je vremenima slovalo kao mediteranski biser: rimska palača neusporedive ljepote,

kameni trgovi sa stoljetnom patinom, klesani reljefi na pročeljima crkava, renesansni dvori, riblji mirisi iz restorana u pokrajnjim ulicama, obala s raskošnim palmama... i da – priručni koncentracioni logor u Sjevernoj luci. Nešto manji od gigantskih uzora iz povijesti. Sweet little Dachau.

8.

(Fusnota broj dva: U ove su sive betonske hale dovodili ljude, noću, s rukama vezanim na leđima, ili oblijepljenim širokim trakama, pošto je nedostajalo lisica – o čemu sve zna cijeli grad. Liječnike, penzionirane oficire, dijabetičare, strojobravare, nogometne rekreativce, mirne građane, birali su ih po etničkome ključu, i po ključevima stanova, jednosobnih, dvosobnih, trosobnih – o čemu sve zna cijeli grad. Udarali su ih debelim telefonskim kablovima, udarali su ih nogama, udarali su ih kundacima, udarali su ih gvozdenim cijevima – o čemu sve zna cijeli grad. Polijevali su ih hladnim šmrkovima, puštali su im kroz tijela struju iz induktorskog telefona, tjerali su ih da skakuću na nožnim prstima do iznemoglosti, gasili su im na koži opuške od cigareta, prisiljavali su ih da laju u psećim kućicama – o čemu sve zna cijeli grad... Noćas su opet pravili buku, oni dolje na kapiji od Lore. Sirene i vikanje, ne možeš oka sklopiti. Pogledaj mi podočnjake. Znam da rade svoj posao, ali moraju malo voditi računa i o građanima koji u ta doba spavaju. – Slažem se, srce, a što danas imamo za ručak? – Pohanu piletinu s blitvom, onako kao što voliš. Ne misliš da bi ipak trebali biti malo tiši? Pa nismo u džungli, zaboga, građani valjda imaju pravo na miran san. – Pripazi malo na češnjak, srce. Znaš da ne volim previše češnjaka u blitvi.

Hajde da to otkrijemo!

Hajde da time svih iznenadimo!

Hajde da objavimo do te mjere ekskluzivno otkriće da u njemu bude najmanja moguća količina nepoznanica!)

9.

Sabotirajući uobičajenu strukturu ovakvih izlaganja – da najprije kažem što ću kazati, zatim to kažem, a onda kažem što sam kazao – svoju sam heretičku namjeru ostavio za kraj. Ne mogu se oteti misli, kolegice i kolege,

da istraživačko novinarstvo najviše vrijedi kada otkriva ono što je svima najviše poznato, dakle ono o čemu svi šute. Barem u određenim slučajevima, istraživačko novinarstvo pokazuje svoju suštinsku snagu tek ako izda svoju žanrovsku bit. Uostalom, najteži je put do istina koje poznajemo toliko dobro da se s njima ne želimo suočavati.

Posegnemo li opet za tom olinjalom metaforom, medijski prostor možemo predočiti kao modernu galeriju, sa zidovima ispunjenim slikama različitih stilskih obilježja, uz zavodljivu senzaciju boja i tehnika koje pršte sa svih strana, dok je na jednome zidu – moguće – izvješeno zrcalo; ohrabrimo li se zadržati pred njim duže od sekundu ili dvije, bit ćemo po svemu sudeći prestravljeni. To je znak da još uvijek ne spadamo u izgubljene slučajeve. Dakle loš znak za nove vlasnike galerijskoga prostora.

Vama je poznato, kao i meni, da svjedočimo završnoj fazi uklanjanja ogledala, na čija mjesta će biti postavljeni atraktivniji artefakti. Svakako s boljim izgledima na tržištu. Svakako manje traumatični za posjetitelje. Svakako prihvatljiviji kustosima i bogatim mecenama. A da ne govorimo o perspektivi koja od promatrača ne zahtijeva nikakav angažman ili osjećaj sudjelovanja osim tupe nazočnosti. U ponudi je sve veći asortiman mogućnosti da se ne vidimo.

32

U prirodi je ljudskih bića da se klone nelagode, da odmaknu od sebe ono što će im poremetiti udobno raspoloženje, pa ih je na tu vrstu mentalne statičnosti najlakše navući. Uvijek sam smatrao da je dobro novinarstvo ono koje stvara nelagodu, koje uznemiruje. Možda to proizlazi iz sadističke crte mog karaktera, tko zna, ali prije bih rekao da je to zaostali trag optimizma, ili – ako će vam tako biti razumljivije – čangrizavog otpora prema vladajućem trendu. U svojem većinskom korpusu, naime, današnje novinarstvo nastoji intrigirati, ali ne i uznemiriti.

Intrigantno je kurentno. Intrigantno je informacijski obilno. Ukoliko pak stvarate nelagodu, napustit će vas sponzori, ekonomski i politički, tim lakše ako ih nikada niste imali. Ili će se ustobočiti tzv. društvena zajednica, na čelu s demokratski izabranim klaunovima, jer se petljate u njeno svakodnevno vegetiranje, a i poznato je da se nekim vrstama nelagoda obično pruža kolektivni otpor. Te mi se čine naročito važnim, jer potiču na preispitivanje. Za vladajući poredak, inače otvoren prema svim vrstama nastranosti, preispitivanje je zabranjena bludna radnja: ono dovodi u pitanje reklamnu viziju *statusa quo* koji bi imao biti etabliran u vječnosti, podmeće klipove pod poredak kao takav.

A ako vas ova moja litanija podsjeća na zagovor ozloglašena *novinarstva s tendencijom* iliti *angažiranog novinarstva* – koje je, u skladu s materijalističkim duhom epohe, izgnano iz naše profesije kao aktivizam sumnjivoga ideološkog porijekla, skupa s drugim utopijskim konceptima, a za račun kulta “suhih činjenica” koje će frcati u smjeru suvremenog demokratskog građanina – bojim se da ste jednim dijelom u pravu, premda ćemo se oko naravi “tendencije” vjerojatno razilaziti. Suvremeni demokratski građanin ionako baulja kroz rojeve informativnih bespotrebnosti pokušavajući spasiti čulo vida. Kada čujem zaklinjanja u “suhe činjenice”, i sjetim se vještih ruku medijskih teškaša, pomišljam na stroj za maglu. A i ne da mi se nasjedati na jeftine trikove o “sceni bez ideologije”, koja funkcionira tako da sve što se protivi ideologiji vladajućeg sustava biva proglašeno kužnom ideološkom robom.

U najmanju ruku smo dužni objasniti, možda uz pomoć istraživačkih novinara, zbog čega je u medijskome polju što ga svojim radom opslužujemo sve veća razina posluženih informacija, a sve niža razina elementarnog morala. I kakva je uzročno-posljedična veza između te dvije krivulje. I zašto je publika svedena na sve bolje informirano potrošačko roblje. Ponekad imam dojam da bi se *angažirano novinarstvo*, u današnjim okolnostima, trebalo baviti isključivo štetom nastalom od samog novinarstva. Pa da uz “pse čuvarne” imamo i “pse vodiče” kroz slojeve faktografskih magli.

Glorifikacija istraživačkoga novinarstva zasniva se upravo na mitu o njegovoj “neutralnosti”, koja je tobože uvjetovana prirodom žanra. Legenda o beskompromisnom i bezinteresnom traganju za istinom, obavezno u službi pravde, pokazuje se šupljom otkad je otkriveno da medijski posredovane istine – baš zbog privida svoje neutralnosti – mogu biti efikasnije sankcijske mjere od drugih i ukazati se kao konačno namirivanje pravde.

Budući da je medijska infrastruktura u vlasništvu privilegiranih, a ovi su opet navezani na one s najboljim platežnim mogućnostima – na političke, ekonomske i marketinške moćnike – istraživački novinari u pretežnome broju prilika (devet od deset) odlaze po svoj komad intrigantne stvarnosti kao pripadnici svojevrstnih kaznenih jedinica. Ili pak kao tragači za intrigama namijenjenim relaksaciji, u službi čistoga profita. Informativna kakofonija, fabriciranje dnevno svježih otkrića, hiperprodukcija “suhih činjenica”, sve su to samo pokazatelji one vrste “neutralnosti” koja ima opsjenarska svojstva. S obzirom da se od konzumenta traži mentalna

statičnost – jer on je taj koga uređivački timovi uistinu kreiraju – nastojat će se utrnuti i njegova mašta, da bi bila nadomještena odgovarajućim mas-medijskim implantima.

Naposljetku, i u strogo zanatskome smislu dalo bi se razglabati o primjerima kada manjak imaginacije – i kod autora i kod čitatelja – pridonosi udaljavanju od realnosti, ili pak kada višak činjenica služi golom obmanjivanju. Možda je tako oduvijek bilo. Nisam siguran, dame i gospodo, da je bogata povijest novinarstva više doprinijela našem spoznavanju svijeta od nekoliko kanonskih djela literarne fikcije. Prije bih rekao da je obratno.

Pritom želim naglasiti da sam dušom i perom novinar, koji vas je, vidim, zamorio jednim mrzovoljnim traktatom, ali ne mislim kako bih se nužno trebao lišiti imaginacije da bih svjedočio o stvarnosti. Pa ako sam propovjednik bez oltara, novinar bez matične redakcije, ako sam se uvijek klonio javnih izlaganja, ako konferencija pod nazivom “Mediji, tranzicija, društvena odgovornost” nikada nije održana i ako nešto poput Foruma novinara jugoistočne Europe uopće ne postoji – to nije razlog da o tome događaju ne izvijestim.